

DOI: [10.32702/2307-2105-2019.11.90](https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.11.90)

УДК 336.77:330.567.221(477)

А. М. Прилуцький
к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Вінницький національний аграрний університет
ORCID: 0000-0003-2526-9316
Л. В. Пахалюк
магістр, Вінницький національний аграрний університет
ORCID: 0000-0002-7067-2983

СПОЖИВЧЕ КРЕДИТУВАННЯ В УКРАЇНІ ТА ЙОГО ОСОБЛИВОСТІ

A. Prylutskyi
Ph. D. in Economics,
Associate Professor of the Department of finance, banking and insurance,
Vinnitsa National Agrarian University, city of Vinnitsa
L. Pakhaliuk
master's student of the department of finance, banking and insurance,
Vinnitsa National Agrarian University

CONSUMER LENDING IN UKRAINE AND ITS FEATURES

У статті розглянуто економічну сутність та класифікацію споживчих кредитів, особливості здійснення процесу споживчого кредитування населення банками України та оцінено стандарти кредитування фізичних осіб як спосіб регулювання споживчого кредиту. Здійснено аналіз споживчих кредитів в кредитному портфелі банківської системи України та досліджено показники ефективності споживчого кредитування. Обґрунтовано вплив прискореного і недостатньо контрольованого зростання споживчого кредиту, що загострило проблеми незбалансованості товарного і кредитного ринків і сприяло нагромадженню ризиків. Проте значне зростання споживчого кредиту в Україні стало важливим чинником розвитку банківської системи й економіки в цілому. Проаналізовано проблеми в організації кредитування та перспективи розвитку в майбутньому. Відзначено, що скоринг є одним з найуспішніших прикладів використання математичних і статистичних методів у бізнесі, який у зв'язку із швидким ростом кредитного ринку України та ризиків, пов'язаних із кредитним бізнесом, методика скорингу стає вкрай необхідною для українських банків.

The article deals with the economic nature and classification of consumer loans, the peculiarities of the process of consumer lending to households by Ukrainian banks, and evaluates the standards of lending to individuals as a way of regulating consumer credit. Consumer loans in the credit portfolio of the banking system of Ukraine have been analyzed and consumer lending performance indicators have been investigated. The impact of accelerated and insufficiently controlled growth of consumer credit is substantiated, which exacerbated the problems of imbalance of the commodity and credit markets and contributed to the accumulation

of risks. However, a significant increase in consumer credit in Ukraine has become an important factor in the development of the banking system and the economy as a whole. Problems in the organization of crediting and prospects of future development are analyzed. The development of credit management systems for consumer crediting of individuals has been determined, which allows to reduce substantially the expenses of the bank for identifying the risk of consumer crediting at a separate place of the seller of credit products of the bank, to centralize and to carry out objective control of crediting conditions in territorially separated branches and "bank" banks. minimum requirements for the analytical ability of the credit inspector.

Legal regulation of relations between consumers of goods, works and services and producers and sellers of goods, contractors and service providers is carried out by means of consumer protection legislation, which contains a set of sectoral legal acts, which establish the basic rights of consumers. mechanism for the exercise and protection of these rights, in particular as regards guarantees, and the legal consequences of infringement of those rights.

It is noted that scoring is one of the most successful examples of the use of mathematical and statistical methods in business, which due to the rapid growth of the credit market of Ukraine and the risks associated with the credit business, scoring methodology is extremely necessary for Ukrainian banks.

Ключові слова. *Споживче кредитування; скоринг; небанківські фінансові установи; показники ефективності споживчого кредитування; кредитний портфель; банківські продукти.*

Keywords. *Consumer lending; scoring; non-banking financial institutions; consumer lending performance indicators; loan portfolio; banking products.*

Постановка проблеми.

В сучасних умовах банківська система України проходить очищення та санацію, стан її є складним і важкопрогнозованим, що зумовлюється як трансформаційними процесами в економіці країни, так і складними політичними та соціальними умовами. Проте, однією з важливих складових розвитку економіки держави є стабільність та стійкість банківської системи. Можливість прогнозувати стан банківської системи дає змогу збільшити привабливість її для іноземних інвесторів та вітчизняних суб'єктів господарювання, а також визначити основні напрямки подальшого розвитку

Ефективність кредитної діяльності банків на сьогодні є необхідним, якщо не вирішальним, фактором життєдіяльності банків, оскільки кредитний портфель становить більше половини всіх активів банку. У структурі балансу банку кредитний портфель розглядається як єдине ціле та складова частина активів, що має свій рівень дохідності та ризику. Тому для успішного кредитування банки мають сформувати та реалізувати ефективну систему управління кредитним портфелем.

Значне зростання споживчого кредиту в Україні стало важливим чинником розвитку банківської системи й економіки в цілому. Проте надто прискорене і недостатньо контрольоване зростання споживчого кредиту загострило проблеми незбалансованості товарного і кредитного ринків і сприяло нагромадженню ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості споживчого кредитування розглядалися у працях В. Василенко, В. Мамутов, І. Брітченко, Н. Меджибовська, А. Уляновський, Д. Гриньков та ін. У своїх роботах вони досліджували зміст і форми проведення споживчого кредитування та напрямки його розвитку. Незважаючи на вагомості дослідження науковців, низка проблем, пов'язаних із недосконалістю нормативної бази, яка регламентує споживче кредитування, неповерненням кредитів, надмірно високими процентними ставками та ін., залишаються не до кінця вивченими.

Формулювання цілей статті. Мета статті полягає у визначенні особливостей функціонування механізму споживчого кредитування та надання рекомендації щодо його вдосконалення.

Виклад основного матеріалу. Згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», який набрав чинності 10 червня 2017 р. [5], споживчий кредит – це кредит, що надається споживачеві на придбання продукції для особистих потреб, які безпосередньо не пов'язані з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника.

Об'єктом кредитування може бути практично будь-який предмет споживання (товар або послуга). Іншими словами, споживчий кредит – це кредит, який надається тільки в національній валюті фізичним особам – резидентам України на придбання споживчих товарів тривалого користування та послуг і повертається на виплат, якщо інше не передбачено умовами кредитного договору.

Споживчий кредит є однією з форм кредиту і служить засобом задоволення різних споживчих потреб населення. Певною мірою він сприяє вирівнюванню споживання груп населення з різним рівнем доходу [2].

Як показує практика, споживчий кредит – найбільш затребуваний сьогодні, на нього припадає близько 80% усіх запитів [6].

Споживче кредитування активно зростає вже більше двох років. Після ривка з низької бази темпи знизилися, але досі перевищують 30% р/р. Кредити на поточні потреби домінують у портфелях низки банків. Співвідношення валових споживчих кредитів до ВВП є найнижчим у регіоні – лише 5.7%. Боргове навантаження на домогосподарства помірне – усього 8.7% річного наявного доходу. Проте домогосподарства з найнижчими доходами значно більше закредитовані [5].

Кредити на поточні потреби становлять 70% роздрібного портфеля (ще 20% – на придбання нерухомості, 7% – автокредити та 3% – на інші цілі). Одразу після кризи зростання кредитування значною мірою пояснювалось відкладеним споживчим попитом. Наразі цей фактор не настільки вагомий. Визначальними є високі споживчі настрої та жваве зростання доходів населення. Перші спонукають населення витратити майбутні доходи на задоволення поточних потреб. Другі створюють впевненість, що кредит не обтяжить сімейний бюджет. Високий попит на кредитні кошти дає змогу банкам зберігати високі кредитні ставки.

Існують різні ознаки класифікації споживчих кредитів. Аналіз засвідчив, що в більшості джерел ознаки, які використовуються в класифікації споживчого кредитування співпадають з ознаками класифікації кредитів взагалі. Кількість ознак різниться у різних авторів [7], але найбільш розповсюдженими класифікаційними ознаками споживчих кредитів є наступні (рис. 1):

Рис. 1. Класифікація споживчих кредитів
(складено за [7])

Для кредитування на поточні потреби банки застосовують три основні канали/ інструменти: кредитні картки (включно з овердрафтами), кеш-кредити та кредити на придбання товарів. Мета отримання кредиту прямо фіксується лише для третього: зазвичай це купівля побутової техніки. В інших випадках,

яких переважна більшість, її неможливо відстежити: залучені кошти є частиною загального обсягу ресурсів, із яких домогосподарства фінансують поточне споживання.

Фінустанови готові задовольняти попит на кредити доти, доки він існує в позичальників із прийнятною платоспроможністю. Рівень погодження кредитних заявок суттєво залежить від банку та продукту. Він найвищий у торговельній мережі – часто понад 80%, а для карткових кредитів може бути значно нижчим – близько 30%.

Дистанційне кредитування для банку є менш контрольованим і, відповідно, більш ризиковим, унаслідок чого при оформленні кредиту в магазині позичальник буде сплачувати більше, ніж при ситуації з оформленням кредиту в банку [3].

Банки визначають для себе цільові частки ринку, але намагаються зростати щонайменше на рівні ринку. Це може свідчити, що фінустанови, ймовірно, керуються бізнесовими цілями, зокрема максимізацією прибутку в короткостроковій перспективі, а не контролем за кредитними ризиками.

Конкуренція за позичальників посилюється. Банки та небанківські фінансові установи орієнтуються на різні групи боржників, які майже не перетинаються між собою. Небанківські фінустанови приваблюють клієнтів вищою доступністю послуг, низькими вимогами, швидким розглядом кредитних заявок. Зворотний бік – висока вартість позик. Саме клієнти небанківських фінансових установ часто звертаються за більше ніж однією позикою, зокрема для погашення отриманих раніше кредитів. Однак значні витрати на обслуговування боргу від небанківських фінустанов можуть призводити до погіршення платіжної дисципліни і в банках, і в небанківських фінансових установах. Банки часто вважають, що отримання позик від небанківських фінустанов – це фактор підвищеного ризику клієнта, тому намагаються обмежувати кредитування таких позичальників.

Оскільки кредитування посідає чільне місце у операціях банків, варто розглянути динаміку кредитних портфелів та їх структуру. На рис. 2 наведено динаміку обсягів кредитних портфелів банків України за 2016-2019 роки.

Рис. 2. Кредитний портфель та активи банків України 2016-2019 рр.
(складено на основі статистичних даних НБУ)

В період з 2017 р. по 2019 р. кредитний портфель банків України збільшувався, незважаючи на зменшення кількості банків в Україні. Це свідчить, що на фінансовому ринку залишаються перевірені банки, які мають стабільне та стійке положення, примножують свої активи та працюють відповідно до законодавства, яке, на жаль, часто змінюється та диктує жорсткі умови функціонування.

Детальніше динаміку та структуру споживчих кредитів, наданих фізичним особам розглянемо на рис. 3.

Рис. 3. Кредити, надані фізичним особам та активи банків України 2016-2019 рр.
(складено на основі статистичних даних НБУ)

Як видно, кредити надані фізичним особам у складі загальних активів банку займають досить малу частку. У 2017 році кількість виданих кредитів фізичним особам зменшилася на 20909 млн. грн. порівняно із 2016 роком. Разом із тим з 2017 по 2019 рр. кількість кредитів, виданих фізичним особам збільшилась, що свідчить про більшу довіру зі сторони банків до своїх позичальників, та зростання попиту на кредитування у фізичних осіб.

Стрімкий розвиток споживчого кредитування є природним у період відновлення економіки після кризи. Для банків це створює можливість високих заробітків, проте водночас супроводжується низкою ризиків:

- населення з низькими доходами більш активно позичає – його боргове навантаження стрімко зростає;
- в умовах високої конкуренції банки знижують вимоги до позичальників, щоб зберегти динаміку їх припливу, тож профіль усередненого клієнта погіршується;
- споживче кредитування стимулює попит на імпорт, що створює додаткові ризики для платіжного балансу.

Протягом 2017–2018 років кредити на поточні потреби зросли майже вдвічі. Це зумовлено насамперед збільшенням в 1,5 раза кількості боржників, але і середня сума одного кредиту помірно зростала. Обидва чинники – наслідок підвищення доходів населення, зокрема зарплати найманих працівників, що становлять 2/3 усіх позичальників.

Розподіл кредитної заборгованості за рівнем доходів боржника неоднорідний. Банки мають інформацію про дохід 81% позичальників. Серед них найвагоміша група – боржники з доходом до 7 тис. грн. На неї припадає половина клієнтів та майже третина заборгованості. Це група вищого за середній ризику для банків, третину в ній становлять пенсіонери, інші отримувачі допомог, платоспроможність яких низька й нестабільна.

Банківські оцінки втрат від реалізації кредитного ризику в сегменті незабезпеченого споживчого кредитування у кризовий період переважно не є достатньо консервативними. Відповідно при макроекономічних шоках вони, найімовірніше, не робитимуть достатніх завчасних відрахувань у резерви.

У зарубіжній банківській практиці найбільш поширеним методом оцінки ризиків споживчого кредитування є скоринг (або скоринг-система). Скоринг – це математична модель у вигляді зваженої суми певних характеристик, за допомогою якої на основі минулого досвіду банк намагається з'ясувати ймовірність того, що конкретний позичальник не поверне вчасно кредит. Основний принцип про побудові скорингової системи є припущення, що майбутній клієнт комерційного банку буде вести себе так, як існуючий клієнт.

Метод скорингу дозволяє провести експрес-аналіз заявки на кредит в присутності клієнта. При аналізі ділових позик також застосовуються різні прийоми кредитного скорингу - від найпростіших формул до складних математичних моделей.

До найпоширеніших видів скорингу, які вже встигли себе виправдати та є безпомилковими, які можна застосувати в Україні можна назвати такі:

- 1) фродовий скоринг – система, спрямована на боротьбу з клієнтами комерційного банку, які не повертають кредит;

2) експертний скоринг – система, яка була побудована експертним шляхом для більш якісного оцінювання клієнтів до прийняття рішення;

3) поведінковий скоринг – система, розрахована на оцінювання подальшої поведінки вже існуючих клієнтів;

4) аплікативний скоринг – система, розрахована на оцінювання клієнтів під час заповнення анкети;

5) статистичний скоринг – скоринг, який можна побудувати лише за умов наявності значного масиву даних, з метою отримання прогнозів на майбутнє.

Варто зазначити, що у банківській системі України більша кількість перерахованих вище видів скорингу на сьогодні взагалі не використовується, оскільки банківський сектор нашої країни слабо розвинений порівняно з іншими передовими країнами. Але є всі передумови, щоб запровадити його на майбутнє.

Відзначимо переваги скорингової системи, до яких відносять наступні:

- зниження рівня неповернення кредитів;
- швидкість розгляду кредитних заявок;
- можливість ефективного управління кредитним портфелем;
- відсутність необхідності довготривалого процесу навчання персоналу.

Відзначимо і те, що скоринг є одним з найуспішніших прикладів використання математичних і статистичних методів у бізнесі [8].

На нашу думку, у зв'язку із швидким ростом кредитного ринку України та ризиків, пов'язаних із кредитним бізнесом, методика скорингу стає вкрай необхідною для українських банків.

Оптимально використовуючи дані методики, зарубіжні банки мінімізують кредитний ризик, чітко організовують кредитний процес, домагаючись найкращої якості кредитного портфеля.

Потрібно також відмітити, що дуже поширеним в країнах з ринковою економікою є такий спосіб захисту від споживчого кредитного ризику, як продаж кредитів. Банк, виходячи з проведеної ним оцінки кредитного портфеля, може продати певну частину наданих кредитів іншим інвесторам. За рахунок цієї операції банк має змогу повністю або частково повернути кошти, що були спрямовані у кредитні вкладення. Ефект від здійснення таких операцій багатобічний. По-перше, за рахунок продажу активів з низькою прибутковістю звільняються ресурси для фінансування більш прибуткових активів; по-друге, продаж активів уповільнює зростання банківських активів, що допомагає керівництву банку досягти кращого балансу між збільшенням банківського капіталу та ризиком, пов'язаним із кредитуванням; по-третє, таким чином зменшуються статті балансу банку, що характеризують його діяльність не з кращого боку.

Щодо техніки здійснення продажу кредитів, то банк-продавець у деяких випадках може зберігати за собою права з обслуговування боргу. Кредити продаються за ціною, нижчою за їх номінальну вартість. Наприклад, на одному з найбільших ринків перепродажу кредитів, що належить країнам "третього світу", кредитні борги Аргентини, Бразилії, Мексики, Перу, Філіппін, інших країн часто продаються у співвідношенні до номінальної вартості: 5 центів за 1 долар. Більшість цих кредитів купуються пакетами в мільйони доларів банками та корпораціями, що мають досвід роботи в країні-боржнику. При цьому, якщо економічний стан у такій країні покращується, покупці кредитів отримують значні прибутки, а в негативному випадку збитки за такими кредитами є значно меншими, ніж при їх безпосередньому наданні [9].

Однією із поширених у деяких країнах форм продажу банками своїх кредитних вкладень є так звана сек'юритизація кредитів. При здійсненні сек'юритизації банк пропонує для продажу не самі кредити, а цінні папери (фінансові вимоги), які були випущені під ці кредити. Трансформація позик у цінні папери дозволяє банку вивести з балансу частину ризикованих активів. По мірі того, як позичальники сплачують ці активи (повертають суму основного боргу та нараховані відсотки), потік доходів спрямовується до власників цінних паперів.

Кількість і обсяги проблемних кредитів можуть бути значно зменшені у разі застосування універсального методу розрахунку обсягу кредиту, що широко застосовується в західній банківській практиці. Зміст його полягає в тому, що видається лише частина загальної величини позички. Інша ж частина (у процентах до визначеного обсягу кредиту) банком не кредитується, а її сума визначається банком на підставі оцінки ризику конкретної операції.

Висновки. Розвиток споживчого кредитування створює низку потенційних ризиків. Їх необхідно контролювати, щоб уникнути загроз для фінансової стабільності в майбутньому. Найбільше джерело ризику – заборгованість населення з низькими доходами. Кредитні кошти – один із основних рушіїв зростання споживчого попиту цієї групи. Водночас витрати на обслуговування кредитів уже становлять значну частку доходу її представників. Інший фактор ризику – боржники, що не заявляють та не підтверджують рівень своїх доходів.

Зі зростанням конкуренції за клієнта можливе подальше послаблення стандартів видачі кредитів, що підвищуватиме ризики споживчого кредитування. Тож банки повинні звертати особливу увагу на їхнє оцінювання, використовуючи всі наявні джерела даних, у тому числі власну статистику. Додаткова інформація про боржників доступна у кредитному реєстрі НБУ. Кредитний ризик залишатиметься прийнятним тільки в тому випадку, якщо банки дотримуватимуться консервативного підходу до споживчого кредитування та якісно оцінюватимуть платоспроможність позичальників.

Використання спеціалізованого програмного комплексу, адаптованого під технологію кредитування населення, дозволить істотно підвищити продуктивність праці кредитних працівників.

Слід мати на увазі, що українська практика кредитування індивідуальних клієнтів на споживчі цілі вимагає свого вдосконалення як з точки зору розширення об'єктів кредитування, так і диференціації умов надання позик.

Список використаних джерел.

1. Гришук Ю.П. Проблеми споживчого кредитування в Україні. URL: http://www.rusnauka.com/27_NPM_2012/Economics/1_1167_50.doc.htm.
2. Дзюбенко А.Д. Особливості розвитку споживчого кредитування в Україні /Ю.В. Алескерова, А.Д. Дзюбенко // Причорноморські економічні студії. – 2018. - №27-2. – С. 87-92.
3. Демчак Р. Особливості отримання споживчих кредитів в торгівельних мережах [Електронний ресурс] /Р. Демчак. – Режим доступу : <http://finance.tochka.net>
4. Осадчий Є. Сучасний стан та проблеми банківського споживчого кредитування в Україні / Є. Осадчий // Ринок цінних паперів України. – 2014. – № 11-12. – С. 97-102.
5. Офіційний сайт Національного банку України. URL: <http://www.bank.gov.ua>.
6. Статистичні випуски Національного банку України. URL: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57420.
7. Банківські операції: Підручник/ А.М. Мороз, М.І. Савлук М.Ф. Пуховкіна та ін.; За ред. д-ра екон. наук, проф. А.М. Мороза. К.: КНЕУ, 2000. 384с.
8. Система банківського менеджменту: Навч. посібник / А.Т. Головка, В.І. Грушко, М.П. Денисенко та ін.; За ред. О.С. Любунь та В.І. Грушко. – К.: Інкос, 2008. – 480 с.
9. Лаптев С. М., Денисенко М. П., Кабанов В. Г., Любунь О. С. Банківська діяльність (вітчизняний та зарубіжний досвід). Київ: ВД "Професіонал", 2004. - 320 с

References.

1. Hryshuk, Yu.P. (2012), "Problems of consumer lending in Ukraine", available at: http://www.rusnauka.com/27_NPM_2012/Economics/1_1167_50.doc.htm (Accessed 01 Nov 2019).
2. Dziubenko, A.D. (2018), "Features of development of consumer crediting in Ukraine", Prychornomors'ki ekonomichni studii, vol. 27-2, pp. 87-92.
3. Demchak, R. (2013), "Features of obtaining consumer loans in retail chains", available at: <http://finance.tochka.net> (Accessed 01 Nov 2019).
4. Osadchij, Ye. (2014), "Current status and problems of consumer banking in Ukraine", Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy, vol. 11-12, pp. 97-102.
5. National bank of Ukraine, available at: <https://www.bank.gov.ua> (Accessed 01 Nov 2019).
6. National Bank of Ukraine (2019), "Statistical issues", available at: http://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=57420 (Accessed 05 Nov 2019).
7. Moroz, A.M. Savluk, M.I. and Pukhovkina, M.F. (2000), Bankivs'ki operatsii [Banking operations], KNEU, Kyiv, Ukraine.
8. Holovko, A.T. Hrushko, V.I. and Denysenko, M.P. (2008), Systema bankivs'koho menedzhmentu [Banking management system], Inkos, Kyiv, Ukraine.
9. Laptiev, S.M. Denysenko, M.P. Kabanov, V.H. and Liubun', O.S. (2004), Bankivs'ka diial'nist' (vitchyznians'kyj ta zarubizhnyj dosvid) [Banking (domestic and foreign experience)], VD "Profesional", Kyiv, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 20.11.2019 р.